

Lokal utvecklingsstrategi Leader Höga Kusten

Frågor och svar från remissen

Under 2021 har Leader Höga Kusten arbetat fram en ny strategi för lokalt ledd utveckling. Leader Höga Kusten är en ideell organisation som arbetar med landsbygdsutveckling i Höga Kustens kommuner Härnösands, Kramfors, Sollefteå och Örnsköldsvik. Utvecklingsstrategin lägger grunden för landsbygdsutveckling och vilka lokala utvecklingsinitiativ som kan förverkligas med stöd från Leader Höga Kusten under EU:s programperiod för åren 2023 – 2030. Under våren har vi genomfört workshops för allmänheten och för utvalda grupper för att få mångas inspel att bygga den nya strategin på. Ungefär 450 personer medverkade. En styrgrupp med representanter från de fyra kommunerna, Regionen, RF/SISU-Västernorrland, Höga Kusten Destinationsutveckling, Höga Kusten Turism, Länsstyrelsen och SLU har styrt strategiprocessen.

Innan sommaren 2021 skickades det ut en remissversion av strategin till cirka 125 organisationer, samt att strategin lades ut offentligt på Leader Höga Kustens webbplats. Organisationer som på något sätt jobbar med eller driver lokal utveckling bjöds in till att svara på remissen. Dessutom har utvecklingskontoret presenterat strategin i olika sammanhang; på samtliga kommuners landsbygdsråd/landsbygdsgrupper och kommunstyrelse bland annat. 33 remissvar har inkommit där fördelningen mellan den offentliga (10), privata (11) och ideella sektorn (12) har varit jämt. Efter sommaren har strategin bearbetats med feedback från remissvaren som skickades in till Jordbruksverket den 13e oktober 2021.

Frågorna i remissen var följande:

1. Finns det en tydlig sammanhållning genom hela strategin från behovsanalys och områdesbeskrivning till mål, insatsområden och indikatorer? Om nej, vad behöver förbättras?
2. Kommer målen och insatsområdena kunna bidra till landsbygdsutveckling och förverkligande av lokala utvecklingsinitiativ i Höga Kusten? Är det något ni tycker saknas eller behöver tydliggöras?
3. Övriga synpunkter?

I detta dokument finns frågor och synpunkter från remissen sammanfattat och besvarat samt beskrivs hur synpunkter har tagits med i den slutliga versionen av strategin. De ämnen som berördes i remiss svaren är: 1) Digitalisering; 2) Agenda 2030; 3) Transporter; 4) Näringsliv; 5) Verksamheten/LAG/utvecklingskontoret; 6) Jämställdhet/Inkludering; 7) Hälsa; 8) Organisationer och innehåll som saknads; 9) Geografi och området; 10) Mål; 11) Populärversion; 12) Innovation, samverkan och effektfrämjandet.

Innehållsförteckning

1.	Digitalisering	3
2.	Agenda 2030	3
3.	Transporter	4
4.	Näringsliv	5
5.	Verksamheten/LAG/kontoret.....	7
6.	Jämställdhet/inkludering	7
7.	Hälsa	8
8.	Organisationer och innehåll som saknas.....	9
9.	Geografi & området	11
10.	Mål	11
11.	Populärversion	14
12.	Innovation, samverkan & effektfrämjandet	15

1. Digitalisering

FRÅGA: Bland behov och utvecklingsmöjligheter finns även *Digitalisering* och det nämns att merparten av befolkningen använder digitala tjänster i sin vardag och att digitalisering är viktigt för skapandet av en attraktiv plats, men att vissa även känner ett digitalt utanförskap idag. Möjligheten till digitalisering och vad det innebär för attraktiva platser behöver förtydligas inom insatsområde 2: Attraktiva platser. Digitaliseringen är ett angeläget utvecklingsområde för Höga Kusten.

FRÅGA: Den digitala infrastrukturen är av vikt men behov finns för att öka innovationen och bidra till den digitala omställningen hos såväl civilsamhälle som näringslivet. För att kunna ta del av den ökade mängd digital service som blir tillgänglig i landsbygderna är både ökad digital inkludering viktig, och de fysiska mötesplatserna där vi kan ses mellan olika åldrar och med olika bakgrunder.

SVAR: Vissa förtydliganden har gjorts angående digitalisering och digital inkludering, se 3.3.2 Behov och utvecklingsmöjligheter: Hållbart näringsliv och 4.3.2 Insatsområde 2: Attraktiva platser

FRÅGA: Det beskrivs att det finns uteblivna investeringar i området, till exempel kring digital infrastruktur, som ses som en hot eftersom Höga Kusten riskerar att tappa attraktionskraft.

SVAR: Detta anser vi inte kan åtgärdas genom lokalt ledd utveckling, däremot beskrivs hur strategin kan bidra till mobilisering för digitalisering, användning samt kunskapshöjning om digitaliseringens möjligheter för civilsamhället.

2. Agenda 2030

FRÅGA: Det vore att föredra om det i Kapitel 1 framgår att målen i den nya strategin för Leader Höga kusten bidrar till de globala målen för hållbar utveckling. Av strategins senare avsnitt framgår tydligt att strategins mål bidrar till att nå målen i Agenda 2030 i enlighet med exempelvis den Regionala utvecklingsstrategin.

SVAR: Kapitel 1 är gemensam för alla Leaderstrategier och framtagen av Jordbruksverket. Vi har ingen möjlighet att ändra skrivningar i detta kapitel.

FRÅGA: Det vore önskvärt att det tydligare framgår hur ni strategiskt tänker jobba för målen i Agenda 2030 samt att det genom ett sådant förtydligande även blir tydligt hur målen och verksamheten bidrar till delmålen och indikatorerna som finns kopplade till varje mål.

SVAR: För att få en ansöknings- och genomförandeprocess som är möjlig att följa upp både för leaderorganisationen, Jordbruksverket och EU har Jordbruksverket denna period tagit fram ett antal indikatorer för att mäta måluppfyllnad. Det är även möjligt för leaderområden att lägga till egna indikatorer vid behov. Samtidigt efterfrågas en enkel ansökningsprocess och projektredovisning, både i SWOT-analys och i remissvar. För att det inte ska bli allt för många mätpunkter och faktorer att redovisa, gör vi därför avvägningen att använda de indikatorer som redovisas kapitel 5.4.

FRÅGA: Ekologisk hållbarhet - I missionen och de satta målen framgår tydligt fokuset på vikten av arbete med hållbarhet. I texten lyfts väl utvecklade tankar kring social och ekonomisk hållbarhet men **inte** kring ekologisk hållbarhet. Hur kan Leaders mission "Här lyfter vi modiga ideer." Tillsammans utvecklar vi en hållbar plats som i kallar vårt hem." och målet att "Främja omställningen till ett hållbart Höga Kusten" bidra till utvecklingsarbetet för en bättre ekologisk hållbarhet i Höga Kusten? Utveckla gärna.

FRÅGA: Vi ser mycket positivt på hur strategin beskriver hållbar regional utveckling, men föreslår ytterligare en översyn över hållbarhetsdimensionerna för att få en tydligare balans, där det miljömässiga i remissversionen ges mindre utrymme än ekonomisk och social hållbarhet.

FRÅGA Hur ska omställningen till en cirkulär ekonomi främjas och mätas?

***SVAR:** Vissa förtydliganden har gjorts gällande den ekologiska dimensionen av hållbarhet, i målbeskrivningen (se 4.2.2.) samt insatsområden (se 4.3.1.) där det skrivits tydligare att vi välkomnar utvecklingsinsatser där företag och föreningar samverkar för att skapa affärsmodeller som gynnar såväl klimat som människor. Där nämns även affärsmodellen som riktar sig mot en cirkulär ekonomi som exempel. I insatsområde 2 (se 4.3.2) beskrivs relationen mellan besöksnäringen och ett hållbart nyttjande av områdets natur. Hållbart resande beskrivs i målområdet 1, stärka Höga Kusten som attraktiv plats (se 4.2.1). Satsningar på den ekologiska dimensionen av hållbarhet mäts bl.a. genom indikator 'nya lösningar på miljö- & klimatproblem'. Genom följeforskningen och uppföljning av projekt kan vissa särskilda teman undersökas ytterligare- detta bestäms under nästa programperiod.*

3. Transporter

FRÅGA: Strategiarbetet har identifierat flera behov och utvecklingsmöjligheter. Däribland *Transporter och hållbart resande*. Denna utvecklingsmöjlighet behöver utvecklas mer under Insatsområde 2: Attraktiva platser, förslagsvis inom stycket En attraktiv plats att verka. Det vore önskvärt att möjliggöra för projekt inom transporter och hållbart resande. Vad kan det innebära för att skapa och stärka en attraktiv plats som vi hittar inom insatsområde 2?

***SVAR:** Hållbart resande har förtydligats i mål 2, se 4.2.1 Stärka Höga Kusten som attraktiv plats*

FRÅGA: Viktiga områden att synliggöra är förutsättningar för infrastruktur, ständig dialog med ortsbor och näringar. Öka antalet hållbara besök som lämnar större ekonomiskt avtryck i området utan så stor miljömässig påverkan samt kompetensutveckling inom hållbar turism.

***SVAR:** Framkommer och har förtydligats i 4.3.2 Attraktiva platser, har även förtydligats i 3.2.5 Föreningsstruktur och 3.3.2 Hållbart näringsliv. Detta är en fråga som även går att arbeta med inom insatsområde 3: Ett engagerat och inkluderande samhälle. Vi ser goda möjligheter att arbeta med ovanstående frågor genom strategin.*

4. Näringsliv

FRÅGA: I avsnittet Hållbart näringsliv önskar vi ett förtydligande kring socialt entreprenörskap som även nämns som indikator.

***SVAR:** Detta har förtydligats i 3.2.2 hållbart näringsliv*

FRÅGA: För att skapa ett hållbart näringsliv anser vi att strategin förutom att välkomna affärsmodeller som gynnar såväl klimat som människa även behöver välkomna projekt med inriktning produktutveckling som leder till hållbara produkter. För att skapa förutsättningar för cirkulär ekonomi är det viktigt att hänsyn tas till recirkulering redan i produktionsprocessen.

***SVAR:** Detta har förtydligats genom att vi lagt till produkter och tjänster i skrivningen*

FRÅGA: Det är viktigt att vi aktörer i systemet som stöttar både startups, befintligt näringsliv och organisationer med förändringsarbete samverkar och vi tror att BizMaker kan hitta fler vägar till samverkan med Leader Höga Kusten när vi har gemensamma målgrupper. Vi saknar en analys kring möjligheten att inom Leader även samverkan med BizMaker som en regional inkubator och science park. Som beskrivs inom strategin underkapitalförsörjning och nya finansieringslösningar så krävs mer samverkan och gemensamma krafttag inom det främjande systemet behövs för att lösa dessa utmaningar, sänka trösklar till kapital och bli bättre på att visa vägen till pengarna. Det hade varit värdefullt om strategin lyfter möjligheten att stärka finansieringsvägarna för innovativa idéer som behöver kommersialiseras genom samverkan med andra aktörer inom leader-området som bl.a. har befintliga nätverk till offentlig och privatfinansiering, där BizMaker är en sådan aktör.

***SVAR:** Förtydliganden finns, samt att Bizmaker inskriven i bilaga 5 samt 5.3.1 som samverkansaktör*

FRÅGA: Finansiering. Hur får man lån till sin nya bostad i Höga Kusten? Banken inte så positiv att låna ut pengar till bostäder i området. Samt kartläggning av företagsfinansiering lokalt. Norrlandsfonden/Almi men vad sker kring Affärsänglar och intelligentkapital (Pengar och styrelsekunskap/personer) i området Högakusten?

SVAR: *Beskrivs i 3.3.6. Leader Höga Kusten driver även ett projekt kring kapitalförsörjning i frågan under denna programperiod kring dessa frågor. Finansiering från leader kan inte ges till privatpersoner.*

FRÅGA: Forskning visar att god rådgivning kan göra stor skillnad kring hur investerade medlen förvaltas och utvecklas. Kan god utbildning och coaching utvecklas gemensamt i det främjande systemet?

SVAR: *Detta har framkommit även från andra aktörer, särskilt de som arbetat nära leader och sett hur framgångsrikt just coaching inom insatser i främjande systemet har varit, vi har försökt förtydliga detta ytterligare i skrivningarna i strategin.*

FRÅGA: Besöksnäringen är nära kopplad med landsbygdsutvecklingen och en viktig drivkraft för utveckling, men vi får inte glömma de utmaningar och möjligheter, vi ser för det lokala näringslivet kopplat till basindustrin kring kompetensfrågor och attraktivitet.

SVAR: *Detta har förtydligats i skrivningar om industrin som basnäring i 3.2.6 Arbetsmarknad och näringsliv. 3.3.2 Hållbart näringsliv, 4.3.1 Insatsområde 1: Ett hållbart näringsliv*

FRÅGA: När det gäller hållbart näringsliv, omställning och smarta landsbygder så vill vi slå fast att de gröna näringarna är nyckelspelare och kan bidra med lösningar för andra verksamheter och för samhället i stort. Där är och behöver utgångspunkten vara att öka brukandet av jord och skog. För det krävs en hållbar lönsamhet – lönsam hållbarhet för att sätta fingret på att jord- och skogsbruket är plattformen för omställningen bara lönsamheten och konkurrenskraften finns. Pandemin har därtill gjort att försörjningsförmågan belysts tydligare än tidigare och även gett andra möjligheter, så som omnämns i strategin, för att bo och verka på landsbygder, ökad självhushållning och affärsmöjligheter i de gröna näringarna.

SVAR: *Det finns förtydliganden om jordbruk i områdesbeskrivningen samt att gröna näringar skrivits in specifikt i insatsområde 1: Hållbart näringsliv. Vidare finns det inget som hindrar att arbete dessa frågor sker i genomförandet av strategin. Vi tycker att vi har med fokus på mat och livsmedel i strategin och hänvisar också till den regionala livsmedelsstrategin.*

FRÅGA: Besöksnäringen beskrivs som en viktig del i strategin, något vi också kan instämma i. I strategin lyfts paketering av mat och dryck som en möjlighet. Där skulle vi gärna i bakgrundsbeskrivningen se en koppling till att jordbrukets livskraft och lönsamhet är en förutsättning för den infrastruktur som i sin tur är en förutsättning för öppna landskap och turismens utveckling.

SVAR: *Jordbruket har tagits med i områdesbeskrivningen. Kraven på områdesbeskrivningen är saklighet.*

FRÅGA: I de kommuner som ingår i Leader Höga Kusten pågår en snabb omvandling och förnyelse av en rad näringar som kan bidra till att bredda och stärka bilden av framtidens hållbara landsbygder. Strategin kan stärkas genom att ytterligare inkludera också dessa (exempelvis tillverkningsindustri,

skogsnäringen, livsmedelsindustri och en växande tjänstesektor) tillsammans med de näringar som idag främst kopplas till landsbygden, turism, mat & dryck, service och kultur- och kreativa näringar (KKN).

SVAR: *Se svar ovan, skrivningar har förtydligats*

FRÅGA: Bland mål, insatsområdena och indikatorer bör det tydliggöras en röd tråd mot problembeskrivningen av kompetensbristen, att utbildningarna idag inte matchar arbetsmarknadens behov. Här finns mycket att göra!

SVAR: *Se svar ovan, skrivningar har förtydligats*

5. Verksamheten/LAG/kontoret

FRÅGA: I nuvarande programperiod har verksamhetskontoret haft en stöttande och coachande roll, något som uppskattats av många idébärare. Hur kommer det se ut i nästa programperiod? Och, hur kommer samarbetet med andra delar av främjandesystemet se ut, kan Leader lotsa idéer som inte passar inom Leaderstrategin vidare till andra?

SVAR: *Med de goda erfarenheterna från denna programperiod, kommer verksamhetskontoret fortsatt ha en coachande och stöttande roll. I det ingår också att vara uppdaterade och behjälpliga kring vilka andra stöd som finns att tillgå inom regionen. Mer om organisationen går att läsa i Kapitel 6.*

FRÅGA: Kommer små föreningar med låg likviditet kunna söka projekt och få dessa beviljade?

SVAR: *Projektstöd genom Leader bygger på, precis som de flesta andra stöd inom främjande systemet, att projektägaren återsöker sina kostnader en tid efter de har betalats. Och tyvärr är, även gällande Lederstöd, handläggningstider långa då det är nationella myndigheter som har hand om förvaltandet av stödmedlen, och inte Leaderorganisationerna lokalt. Likviditet krävs för att kunna driva Leaderprojekt. Vissa förskott kan beviljas och ofta är det möjligt för just föreningar att söka förskott, de har dock varit på max 250 000 kr under denna programperiod och med handläggningstider på upp till 6 månader kan det vara svårt att även få dessa pengar att räcka till. En möjlighet vi har haft under denna programperiod är att förmedla mindre stöd under något som kallas "paraplyprojekt" där vi kan ge ut upp till 80% i förskott, de har varit medel på 20 000 – 80 000 kr i denna programperiod, vi hoppas vi kommer kunna fortsätta ha den möjligheten i framtiden med.*

6. Jämställdhet/inkludering

FRÅGA: Att arbeta med jämställdhet och inkludering håller vi med om är viktigt i området. Kvinnor under 25 år är prioriterad grupp som indikator, men utifrån er beskrivning om kvinnor som flyttar

från landsbygden, kvinnor som drabbas av ohälsa samt kan ha svårare att marknadsföra sig och våga starta företag, kanske kvinnor generellt en prioriterad indikator?

FRÅGA: I lägesbeskrivningen nämns hur ungdomar/unga vuxna, och framför allt unga kvinnor, lämnarområdet. I målen saknar vi formuleringar avseende arbetet med att få dessa att stanna kvar/lockas åter.

FRÅGA: Mångfald i levnadsformer och familjekonstellationer kan bli ett utvecklingsområde, t ex För besöks och servicenäringen kan varannan veckas-familjer kanske bli en viktig målgrupp för samverkan mellan de olika kommunerna/orterna. (Träning och jobb på olika orter olika veckor osv) Familjer ser idag väldigt olika ut (många föräldrar, en förälder, många barn, far och morföräldrar i olika mix) och traditionella affärsmodeller med familjerabatter kan komma att behöva ändras/moderniseras och främjas.

***SVAR:** De tre målen ska tillsammans verka för att erbjuda fler att bo/bo kvar här. Ett hållbart näringsliv och attraktiva boendemiljöer i en inkluderande livsmiljö är de mål Leaderområdet strävar mot. Detta är kopplat till indikator 'befolkningsutveckling'. Unga och utlandsfödda finns utpekade som målgrupper som kan behöva extra fokus. Vi kan se att det finns möjligheter att arbeta med dessa frågor genom strategin som den är skriven. Särskilda avgränsningar kommer inte göras för att rikta in strategin särskilt på dessa frågor.*

7. Hälsa

FRÅGA: Synliggör gärna ordet hälsa i samband med att bo, leva, verka och besöka Höga Kusten.

***SVAR:** Ett fokus på hälsa har förtydligats, se 4.2.3 Förbättrad inkludering och mångfald i Höga Kusten, 4.4.1 Eus resultatindikatorer*

FRÅGA: Inom detta insatsområde, kan vi även läsa -"attraktiv livsmiljö är den sociala sammanhållningen, som stärks av ett levande föreningsliv som ger känsla av sammanhang och tillit, samt skapar nätverk". Utmaningen är att få i gång föreningar igen efter pandemin både inom sport och rörelse, men även fler aktiviteter, som riktar sig mot intressen. Under områdesbeskrivningen, ser vi även att otryggheten blir större hos ungdomar, inte bara ohälsan. Vi behöver därför få till fysiska möten igen, aktiviteter och ett större sammanhang. Pandemin har polariserat och fått människor, speciellt ungdomar mer stillasittande, isolerade och ensamma...

FRÅGA: För att vi som mål vill få en förbättrad inkludering och mångfald i Höga Kusten, så behöver vi jobba än mer mot den psykiska ohälsan, speciellt i kölvattnet av Corona. Kommunen har i dagsläget upprättat analyser inom området och vill nu jobba mer med fokus på åtgärder. Vi skulle föreslå att detta får en större plats.

***SVAR:** Strategin sträcker sig under långt tid framöver, därför har vi valt att inte lägga fokus på pandemins effekter och orsakssamband i så hög utsträckning. Vi vet inte hur*

vet kommer påverka våra liv om 5-10 år. Men det finns heller inget som hindrar strategin att jobba mot områdena ovan.

FRÅGA: I behovskapitlet står att stressrelaterade symptom verkar öka i ungdomsgruppen. Psykisk ohälsa tas inte upp i mål och insatsområden.

***SVAR** I insatsområde 3 (inkluderande civilsamhälle) har nu förtydligats att vi ser att psykisk hälsa främjas av ökad inkludering.*

FRÅGA: I strategin kommer folkhälsa upp och särskilt belyses den psykiska hälsan (vilket är jättebra). Vi funderar om det finns ett behov av att lyfta den skarpare eftersom VN har så dålig folkhälsa, inte minst gällande övervikt och fetma bland barn och unga. Men även historiskt sätt i takt med ökade medelålder ökade sjukhälsotal för både omsorg och sjukvård. Hur implementeras gängse hälsotrender även på landsbygd för en på sikt förbättrad folkhälsa i området? Om vi skriver på ett klokt sätt torde satsningar på folkhälsan gynna arbetsmarknaden, fler som är friska = fler som orkar arbeta. Vid våra kontakter med idrottsföreningarna där vi uppmuntrat dem att svara på strategin har vi uppmärksammats på att många idrottsföreningar har svårt att se var de passar in i detta. Bra att civilsamhället och föreningslivet kommer fram tydligt då vi tror att det är avgörande för om våra idrottsföreningar kommer att söka projektmedel och tillsammans med andra verka för att utveckla Höga kusten. Saknas igenkänningsfaktorn är risken stor att de inte söker medel finns med andra ord en viktigt poäng med att föreningslivet och idrotten finns nämnd i strategin

***SVAR:** Föreningsliv, idrotten och folkhälsa finns nämnda i strategin och även hänvisning till Idrottens landsbygdsprogram finns med. Vi ser stora möjligheter för arbete inom de frågor som ni nämner ovan inom kommande strategi.*

8. Organisationer och innehåll som saknas

FRÅGA: Saknar Svenska Kyrkan och andra samfund Samt eldsjälare och idébärare som kan finnas utanför denna inramning

FRÅGA: Vi saknar en koppling mot fler av de aktörer som liksom BizMaker stöttar människor med nya idéer med att utveckla sin idé mot ett lönsamt företag. Här kan vi hitta fler synergier mellan Leader Höga Kustens viktiga arbete och aktörer som BizMaker, RISE-Processum, Mittuniversitetet och Coompanion.

FRÅGA: Vi saknar LRF som viktig aktör att samverka med, på sid 23

***SVAR:** Dessa aktörer finns nu inskrivna som viktiga samverkansparter, både i 5.3.1 De aktörer som identifierats som de viktigaste att samverka med, och i bilaga 5 – aktörer. I skrivningarna i 5.3.1 ingår vissa i Företags- och näringslivsfrämjande organisationer i området och namnges inte per organisation.*

FRÅGA: I områdesbeskrivningen kan vi läsa att skogsnäringen är stor och ser stora affärsmöjligheter utanför den traditionella skogsindustrin och investerar i länet för förnyelsebara bränslen och

produkter. Här saknar vi kopplingen mot organisationer som BizMaker, RISE-Processum, MIUN Innovation som hjälper tidiga företag eller Startups med affärsutveckling och att kommersialisera forskning som är intressant. BizMaker driver till exempel Forest Business Accelerator i samverkan med SCA och IBM och RISE-Processum där startups får hjälp att accelerera sin affärsidé genom att stora bolag agerar testbädd och marknad.

***SVAR:** Vi ser goda möjligheter att arbeta med sådana frågor genom strategin, lite förtydligande om samverkande organisationer är gjorda men i allmänhet är strategin så brett hållen att detta finns med, dock inte specificerat på detta vis, men det finns det inte utrymme till, eller behov för.*

FRÅGA: Saknar beskrivning av hur leaderstrategin kan bidra till Sveriges målsättningar för friluftslivet och hur leaderstrategin kan dra fördel av den nationella målsättningen för friluftslivet. Regeringen beslutade 2012 om tio friluftsmål för Sverige varav ett är Hållbar regional tillväxt och landsbygdsutveckling. Riksdagens målsättning innebär att friluftsliv och turism bidrar till att stärka den lokala och regionala attraktiviteten och medverkar till en stark, hållbar utveckling och regional tillväxt.

***SVAR:** Skrivits in i kapitel Behov och utvecklingsmöjligheter, 3.3.2.*

FRÅGA: Områdets unika landskap och natur är några av de största reseanledningarna till Höga kusten och för att stärka och utveckla Höga kusten som attraktiv plats krävs att man bevarar platsens värden. Vi saknar utifrån detta ett strategiskt förhållningssätt till förvaltning av populära besöksmål men även till natur- och strandskydd i de än så länge oexploaterade områdena.

***SVAR:** Vi ser stora möjligheter att arbeta med dessa frågor utifrån hur strategin är skriven, några förtydliganden har gjorts, exempelvis i 3.3.2 som nämnts ovan, samt 4.2.2 Främja om ställningen till ett hållbart Höga Kusten, 4.3.2 Insatsområde 2: Attraktiva platser – där det finns skrivningar om att det i insatsområdet ryms projekt och lösningar som skapar bättre flöden och minskar friktionen vid besöksmål på ett sätt som både gynnar boende, besöksnäring och naturområden. I övrigt ställer vi oss positiva till att förvaltande myndigheter använder sig av leadermetoden för att säkerställa ett strategiskt förhållningssätt till förvaltning av populära besöksmål men även till natur- och strandskydd i de än så länge oexploaterade områdena.*

FRÅGA: Det kan även vara klokt att fundera över användningen av förkortningar som LAG och RUS. För den som inte känner till förkortningarna sedan tidigare kan det vara förvirrande.

***SVAR:** Detta kommer vi gå igenom och ta i beaktning, särskild i populärversionen av strategin.*

FRÅGA: Saknas: a) Ett behov som efterfrågas idag är de lokala kulturarven. Här utgör Hembygdsrörelsen med bl.a. sina hembygdsgårdar en tillgång för turistnäringen. b) Idag kan inte många Hembygdsföreningar erbjuda boendemöjligheter. Detta kan bero på okunskap om behovet, men kan säkert åtgärdas om informationen utformas på rätt sätt. c) En förnyad syn på efterfrågan av

kulturarvsutbudet kommer att utvecklas inom Hembygdsrörelsen. d) Hembygdsrörelsens många objekt i området måste synliggöras i marknadsföringen.

SVAR: Vi ser stora möjligheter att arbeta med dessa frågor utifrån hur strategin är skriven. Kulturarv finns med i områdesbeskrivning, och det finns inga hinder att jobba med information, boendemöjligheter, hembygdsgårdar som tillgång, synliggörande m.m. som vi ser det, samt att det kan passa bra in både gällande insatsområden och indikatorer.

9. Geografi & området

FRÅGA: Vilket geografiskt fokus har strategin? Var ligger skillnaderna mellan Höga Kusten, landsbygd och de fyra ingående kommunernas vitt utbredda geografiska område i fråga om på vilket sätt de olika områdena inkluderar och kompletterar varandra? Höga Kusten och Västernorrland är det som nämns som geografisk hänvisning i strategin, inte vårt landskap Ångermanland eller Höga Kusten med inland.

SVAR: Leaderområdet Höga Kusten omfattar fyra kommuner: Härnösand, Kramfors, Sollefteå och Örnsköldsvik. Områdets geografiska gränser motsvarar kommunernas geografiska gränser, exkluderat Örnsköldsviks tätort. Antalet invånare i kommunerna uppgår till ca 120 000, varav ca 84 000 ingår inom leaderområdets landsbygdsavgränsningar där Örnsköldsviks tätort inte ingår. Detta specificeras i avsnitt 3.2. Att inte begreppet Ångermanland används, beror på att Leaderområdet inte täcker hela Ångermanlands landskap, utan definieras av RegSO-indelningen som Jordbruksverket indelar Leaderområden i. I benämningen Höga Kusten ingår även områdets inlandsdelar.

10. Mål

FRÅGA: Frågor om visionen: Hur ska ni jobba för kreativitet, samverkan och öppenhet? Hur mäter ni en välkomnande och framåtsträvande attityd? Hur jobbar ni för innovativt, hållbart och inkluderande Höga Kusten?

SVAR- Visionen är övergripande, "huret" beskrivs i insatsområden (t.ex. kring hållbarhet och inkludering) samt genomförande kapitlet, där bl.a. samverkan och processen för att främja innovation beskrivs.

FRÅGA: Målen skulle stärkas av att, formuleras som beskrivningar av var vi vill vara 2030 inom de specifika målområdena – d v s den förflyttning som ska vara gjord.

FRÅGA: Saknar mätbara mål.

FRÅGA: Indikatorerna kan förtydligas avseende om det är kvantitativa eller kvalitativa indikatorer samt på vilket sätt dessa ska följas upp.

SVAR: De beskrivande texterna till målen har formulerats om, framför allt för att följa de krav och riktlinjer från Jordbruksverket som strategin skickas till för bedömning. Att omformulera målen för att vara än mer specifika kommer vi inte kunna göra innan denna inlämning (15 oktober) men i en populärversion av strategin och i framtida handlingsplaner för genomförande kan vi möjliggöra tydligare skrivningar. I den slutgiltiga versionen kommer en tabell med Jordbruksverkets definitioner och indikatorer (kvalitativ/kvantitativ) finnas med. Formuleringar kring indikatorer har förtydligats och kompletterats för att förklara hur dessa hänger ihop med målen. Kvantifiering av indikatorer (och på så sätt målen) kommer att ske efter att budget har tilldelats leaderområdet, dvs under 2022. Vilka målvärden vi kan sätta beror på den tilldelade budgetens storlek.

FRÅGA: För att tydliggöra strategin och göra den lättare att ta till sig föreslår vi att mål och insatsområden läggs i samma ordning. Exempelvis genom att Insatsområde 1 och 2 byter plats genom hela strategin så att Attraktiv plats kommer först bland både mål och insatsområden och där efter Mål och insatsområden som rör hållbarhet och så vidare.

SVAR: Målen är övergripande insatsområdena och insatsområdena är inte enskilda verktyg för något enskilt mål, därför ska dessa inte skrivas som de hänger ihop. Mål 1: Stärka Höga Kusten som attraktiv plats hänger inte ensamt ihop med insatsområde 2: Attraktiva platser, tillika är inte insatsområde 2 endast ett verktyg för mål 1, utan kan ses som verktyg för alla tre målen.

FRÅGA: I områdesbeskrivningen står beskrivningar för området som inte sedan tas upp i kapitlet om mål och insatsområden. Hur möter ni upp dessa behov och utmaningar i kapitlet om mål och insatsområden? Och hur mäter ni resultatet?

SVAR: I kapitlet områdesbeskrivningen ska området enligt Jordbruksverket beskrivas på ett sakligt sätt och ge en bra bild av området. Här krävs ingen direkt koppling till mål och insatsområden. I nästa kapitel om behov och utvecklingsmöjligheter däremot beskrivs behov som definierades genom analys av regionala styrdokument och workshops med offentliga, privata och ideella organisationer i området. Utifrån det kapitlet har målen och insatsområden definierats, med som begränsning att vissa behov och utvecklingsområden (såsom t.ex. kollektivtrafik) inte ligger i ansvarsområdet för Leader Höga Kusten. Nedan svar på specifika synpunkter som nämndes kring vissa delar i områdesbeskrivningen samt behovskapitlet som inte upplevs mötas upp i kapitlet om mål och insatsområden:

1. **FRÅGA:** 11 procent av befolkningen känner ett digitalt utanförskap. Vilka insatser ska Leader Höga Kusten genomföra för att möta dessa behov? **SVAR:** Digitalt utanförskap har förtydligats, se fråga under rubriken 'Digitalisering' ovan.

2. **FRÅGA:** I områdesbeskrivningen refereras till innovationsindexen från Reglab 2020 där Västernorrlands utmaningar när det kommer till grundförutsättningar för innovation, öppenhet, tolerans och mångfald, samt utmaningar när det gäller förnyelseförmåga. Hur tar ni hand om detta i mål och insatsområden och hur mäter ni resultat? **SVAR:** *Har förtydligats i kap 7.*
3. **FRÅGA:** I områdesbeskrivningen beskrivs att länet ligger lågt på nyföretagandet. Hur tar ni hand om detta i mål och insatsområden och hur mäter ni resultat? **SVAR:** *Antal nya företag finns med som indikator.*
4. **FRÅGA:** I områdesbeskrivningen står att boende i landsbygden upplever att samhällsservicen utarmats över tid. Hur möter ni dessa utmaningar i mål och insatsområden? **SVAR:** *Service är ett väldigt prioriterat område och finns inskrivet som lösningar på behov och utmaningar i mål, insatsområden och indikatorer.*
5. **FRÅGA:** Problem med dålig rotation på bostadsmarknaden, få tillgängliga tomter i attraktiva lägen, smarta boendelösningar som behövs. **SVAR:** *Finns med i insatsområde 1.*
6. **FRÅGA:** Människors vilja att bo kvar eller att flytta tillbaka. **SVAR:** *Finns med i mål stärka Höga Kusten som plats samt insatsområde attraktiva platser.*
7. **FRÅGA:** Har vissa platser blivit för attraktiva? Behöver vissa platser utvecklas för att avlasta de platser som blir överhettade? **SVAR:** *Frågan om flöden mellan besöksmål tas upp i insatsområde 4.3.3.3 Attraktiva platser.*
8. **FRÅGA:** När det gäller föreningslivet skriver ni att det finns ett behov att tänka nytt och att få stöd i den processen. Hur tänker ni göra? **SVAR:** *Se insatsområde 3- ett engagerat och inkluderande civilsamhälle. Dessutom finns en beskrivning i kapitlet genomförande kring hur vi tänker oss att främja innovation i leaderprojekt.*
9. **FRÅGA:** Behov av att skapa nätverk som främjar kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan landsbygderna kring gemensamma utmaningar och lösningar. **SVAR:** *Detta har förtydligats i kapitlet om genomförande, särskild i stycken om effekt och innovation.*
10. **FRÅGA:** Tillgång och användning av digital teknik. **SVAR:** *Detta har nu skrivits in tydligare i alla 3 insatsområden.*
11. **FRÅGA:** Finansiärer upplever att det är en utmaning att nå ut till företagare som har en bra idé. Mer samverkan och gemensamma krafttag inom det främjande systemet behövs. **SVAR:** *Se insatsområde 1, där ökat tillgång till rådgivningen också har lagts till.*
12. **FRÅGA:** Man upplever en informationsbrist kring fritidsaktiviteter och hur man hittar jobb. **SVAR:** *Satsningar kring att främja inkludering, som kan t.ex. innebära information om vad som finns för fritidsaktiviteter och jobb, tas upp i insatsområde 3 (se 4.3.3) och mål 1 (se 4.2.1).*
13. **FRÅGA:** Det behövs flöden och infrastruktur som möter ökade krav på hållbarhet och tillgänglighet från både besökare och den egna befolkningen. **SVAR:** *Se insatsområde 1- hållbart näringsliv (hållbara transporter och resande) samt insatsområde 2, attraktiva platser- en attraktiv plats att besöka.*

FRÅGA: I kapitlet om behov och utvecklingsmöjligheter beskrivs behov och utvecklingsmöjligheter som inte möts upp i kapitlet om mål och insatsområden. Hur möter ni upp dessa behov och utmaningar i kapitlet om mål och insatsområden? Och hur mäter ni resultatet?

SVAR Allmänt är det så att behovskapitlet ger en överblick av det som kommit fram under workshops med privata, offentliga och ideella aktörer i området samt analys av regionala styrdokument. Däremot kan inte alla behov och utvecklingsmöjligheter som identifierades mötas upp av Leader Höga Kusten eftersom vårt mandat handlar om att främja i lokalt ledd utveckling, där t.ex. kollektiv trafik eller "fysisk" digital infrastruktur inte ingår i uppdraget. I vissa fall tillåts inte detta i villkor och regler heller. I de flesta fall mötes behoven genom formuleringar i mål och insatsområden, även kapitlet om indikatorer har förtydligats så att detta blir lättare att följa.

När det gäller mätningen av resultat används indikatorerna som beskrivs i kapitlet om mål och insatsområden. Indikatorerna är tagna från en indikatorbank som Jordbruksverket har tagit fram. Det är dessa indikatorer som kommer att vara mätbara inom de systemen som Jordbruksverket hanterar för Leader stöden. I den populärversionen kommer det att finnas definitioner för varje indikator som har valts ut. Vi kommer även att förtydliga hur vi anser att indikatorer och målen hänger ihop (dvs vilken indikator mäter vilka mål).

11. Populärversion

FRÅGA: Vem har skrivit strategin och för vem?

SVAR: För strategins framtagande står leaderområdets partnerskap, vilka som ingår att hitta i avsnitt 6.1. Jordbruksverket, som är förvaltningsmyndighet för Leader, har enligt EU:s regelverk ansvar för att välja ut vilka lokala utvecklingsstrategier inom Leader som ska prioriteras nästa programperiod. Leader Höga Kustens strategi bygger på lokala förutsättningar och behov, vilka ska styra vår verksamhet och projektfinansiering från 2023 och framåt. Samtidigt finns vissa krav vi behöver uppfylla gällande själva skrivningen i strategin för att överhuvudtaget få tilldelat budget av Jordbruksverket inför nästa programperiod med start 2023. Därför kan ibland texten kännas lång och aningen byråkratisk. Innan programperiodens start kommer en "populärversion" arbetas fram, som kan användas för att få en snabbare överblick av strategins innehåll och riktning.

FRÅGA: En illustration över vision, mission, målområden och insatsområden med en förtydligad beskrivning om hur insatsområdena bidrar till måluppfyllelse kan förenkla för de aktörer som vill bidra till strategins genomförande och söka medel ur Leader-programmet. Genom att koppla valda indikatorer till denna översikt kommer Leader Höga Kusten också kunna synliggöra på vilket sätt förflyttning kommer mätas i programgenomförandet.

SVAR: Innan programperiodens start kommer en "populärversion" arbetas fram, som kan användas för att få en snabbare överblick av strategins innehåll och riktning.

FRÅGA: Strategin beskriver inledningsvis Landsbygdsutveckling genom Leadermetoden. Region Västernorrland tror att en kort beskrivning av vad som definierar Leadermetoden (en faktaruta eller kort formulering) i detta kapitel kan vara kunskapshöjande, för att sedan, såsom strategin är upplagd, mer i detalj beskriva arbetssätt i kapitlet genomförande.

SVAR: Kapitel 1 är gemensam för alla Leaderstrategier och framtagen av Jordbruksverket. Vi har ingen möjlighet att ändra skrivningar i detta kapitel. Däremot kommer denna fakta inkluderas i den "populärversion" som arbetas fram under 2022.

12. Innovation, samverkan & effektfrämjandet

FRÅGA: I kommunikationsdelen beskrivs mycket om hur Leader Höga Kusten ska nå ut med arbetet. Men hur får ni in åsikter, kunskap o.s.v. från andra? Hur säkerställer ni att ni blir bäst på att lyssna?

SVAR: Vi har ändrat texten i kapitel 5.1 om kommunikation för att inkludera den lyssnande förmågan vi strävar efter. 'Det är också en del i att vi idag har ett kommunikationsarbete som är både inlyssnande, där vi tar vara på andras erfarenheter och åsikter, samt syns mycket och på ett bra sätt i vårt område och även sprider Leaderarbetet nationellt och internationellt'.

Vi anser även att beskrivningen av hur vi vill arbeta med att främja 'smarta landsbygder' innebär en lärande och inlyssnade fokus där stor vikt ligger på omvärldsanalys och inhämtning av expertis och erfarenheter från annat håll. I kapitel 5.5.4 har vi lagt till detta: 'Leader Höga Kusten vill koppla ihop dessa aktörer i nätverk med lärande i fokus, där även extern expertis som kan bidra till nytänkande bjuds in för att på så sätt främja lärandet för ökad innovation.'

FRÅGA: Hur tänker ni engagera utrikesfödda?

SVAR: Samverkan med utrikesfödda, deras nätverk och organisationer har inletts under strategiprocessen där inspel från 12 representanter togs med in i SWOT analysen och vi fick feedback på vision, mål och insatsområden. Under 2023 kommer vi att arbeta aktivt för att bygga upp detta nätverk och hitta samverkanspartners med fokus på inkludering, mångfald och utrikesfödda inför genomförandet av strategin. I kapitlet om organisation och partnerskap har vi lagt till att föreningar av utrikesfödda är utpekade som viktiga samverkanspartner i strategin.

FRÅGA: I kapitlet beskrivs att samverkan är en motor för regional utveckling. Om samverkan är en motor, vad drivs den av, hur fungerar den, när blir det bra/ dåligt, vad tänker man göra för att stärka och utveckla samverkan? Hur mäter ni utveckling av samverkan? Hur ska ni jobba för att säkra dessa samverkansstrukturer? Om samverkan är motorn, borde inte ett målområde eller insatsområde vara just samverkansförmåga?

SVAR: Samverkan är en av kärnor i leadermetoden och kommer därför att finnas med som villkor för alla leaderprojekt. Inget särskilt mål eller insatsområde behövs eftersom samverkan är ett krav för alla insatsområden. I kapitel 5.3 och 5.5 finns många exempel av hur vi vill stärka och utveckla samverkan. För att mäta samverkans(förmågan) både regionalt och lokalt kan följeforskningen användas (se

7.2.1.1). Samverkan mäts även av indikator 'nya nätverk och samarbeten' som beskrivs i 4.4.3.